

Ellipsis a mellérendelő mondatokban

1.1. Bármilyen elméleti keretben dolgozzon is egy nyelvész, el kell fogadnia azt, hogy az üzenet — amit a beszélő átadni kíván, a hallgató pedig megért — sokféle szabályrendszer együttműködésének eredménye. Ilyen szabályrendszert alkotnak például a szintaktikai, szemantikai vagy pragmatikai szabályok. A szintaktikai szabályok, mint ismeretes, lehetnek univerzálisak vagy nyelvspecifikusak.

Univerzális jelenség, hogy az üzenet-közvetítés nem követeli meg például azt, hogy egy mondatban minden szintaktikai pozíció lexikálisan ki legyen töltve. Az ismétlés elkerülése végett sokszor használunk anaforikus elemeket. Ugyanezért, ill. annak érdekében, hogy a figyelem az új információra irányuljon, odaérthető szavakat kihagyunk.

Nyelvspecifikus tulajdonság viszont az, hogy mikor mit törölhetünk, azaz egy adott nyelv melyik szerkezetében olyan az elemek helyzete, minősége, egymáshoz való viszonya (pl. a ragozásból és a szórendből adódóan), hogy az utalni tud a törölt kategóriákra.

A generatív nyelvelméleti keretben a grammatika bázis, transzformációs, fonológiai és logikai komponensekre tagolódik. Az ellipsis a fonológiai komponensben található stilisztikai szabályok közé sorolható, ugyanakkor logikai követelmény az, hogy a törlés megfejthető, a törölt szakasz visszaállítható legyen. Így egy logikai szabály a felelős azért, hogy (1)-ben a második tagmondatot a törlés után is tudjuk szemantikailag értelmezni (a törölt szakaszokat () fogja jelölni):

- (1) Én [szeretem az érdekes könyveket]_i,
a bátyám viszont nem ([szereti az érdekes könyveket]_i).

A generatív nyelvelmélet nem egy konkrét nyelv leírását tekinti feladatának, hanem azt, hogy megadja annak a nyelvi képességnek (kompetenciának) a modelljét, mely alapvetően meghatározza a beszélők mondatalkotási és mondatmegértési műveleteit. Ezáltal az emberi nyelvek közös sajátosságait, az ún. univerzális grammatikát tárja fel. Az univerzális grammatika modelljével jól magyarázható az, hogy az emberi nyelvek legalapvetőbb tulajdonságaikban megegyeznek, s ugyanakkor sok mindenben különböznek. A generatív nyelvelmélet ugyanis feltételezi, hogy az univerzális grammatikában az általános elvek és megkötések mellett olyan univerzális szabályok is találhatóak, melyek több értéket vehetnek föl. Az általános elvek és megkötések léte határozza meg azt, hogy egy nyelvnek milyennek kell lennie, ill. milyen lehet. Innen adódik a nyelvek lényegi azonossága. A paraméterekkel bővült

általános szabályok adta választási lehetőségek pedig megengedik a nyelvek különbözőségét (l. Chomsky 1981, 1984; É. Kiss 1985). Minden nyelvre vonatkozó, általános megkötés például az, hogy minden NP esetet kap. Több értéket főlvevő szabály viszont az eset adás elmélete, hiszen az esetadó kategóriák nyelvenként eltérőek lehetnek.

Csupán egyetlen parametrikus érték különböző módon történő megválasztása messzemenő különbségekhez vezethet egy-egy nyelvben. Az univerzális grammatika egy bizonyos paraméterének eltérő értékadása felelős például azért, hogy az angol ún. konfigurációs nyelv, vagyis a mondatalkotó kategóriák konfigurációja kötött, ez határozza meg — többek között — a kategóriák grammatikai esetét; a magyar pedig (l. É. Kiss 1983, 1984) részben non-konfigurációs — vagyis a magyar mondatok propozicionális komponensében nincs megkülönböztetett helye az alanynak, tárgynak, ill. a többi maximális kategóriának, sorrendjük felcserélhető —, részben pedig konfigurációs, mert a propozicionális komponens megelőző topik és fókusz pozíciókat — többek között — a konstituensek sorrendje határozza meg.

Mint majd később látni fogjuk, ez a parametrikus különbség az ellipszis szabályok működésében is eltéréseket okoz.

1.2. A generatív nyelvelmélet hívei egy nyelvet, egy-egy nyelvi jelenséget a parametrikus különbségek, ill. az általános elvek, megkötések szemszögéből igyekeznek megközelíteni. Ugyanilyen szempontból vetik össze az egyes nyelvek kutatásaiban elért eredményeket, s ezzel próbálnak hozzájárulni az univerzális grammatika működésének megértéséhez.

Anneke Neijt Gapping „Hézagképzés” című monográfiája a fent vázolt elvek alapján elemzi a törülő szabályokat az angolban és a hollandban. Dolgozatomban Neijt kutatási eredményeit összefoglalva szeretném bemutatni a magyarban működő ellipszis szabályokat.

Neijt mellérendelő mondatok vizsgálatakor kétféle törülő szabályt figyelt meg. Az egyiket gapping-nek („hézagképzés”), a másikat pedig backward conjunction reduction-nak („hátrafelé történő mellérendelés-egyszerűsítés”) nevezte. Mivel az elnevezés egyrészt túl bonyolult, másrészt a magyarban a gapping nem törölhet a mondat közepén, s így nem képez valódi hézagot, a két szabályt másképp, ígérő törlésnek és ismert törlésnek fogom hívni. (2) az ismert törlésre példa, ahol a teljes (tag)mondat megelőzi azt a (tag)mondatot, amiben az ismert részeket töröltük. (3)-ban éppen fordítva, a törölt részeket tartalmazó (tag)mondat előzi meg a teljes (tag)mondatot úgy, hogy az előző (tag)mondat szerkezete, intonációja ígéret arra, hogy a második (tag)mondatban megkapjuk a megfelelő információt:

Ismert törlés

- (2) Juli azt mondta, hogy a bátyja angolt tanít,
a nővére pedig történelmet (tanít).

Ígérő törlés

- (3) Juli azt mondta, hogy a bátyja angolt (tanít),
a nővére pedig történelmet tanít.

A két szabály nemcsak abban tér el egymástól, hogy ellenkező irányban működik; ezért nem lehet őket egyetlen, két irányban működő redukációs szabálynak tekinteni.

1.3. A magyar mondatokban működő törlő szabályok leírásakor kiindulópontnak tekintem az É. Kiss Katalin által körvonalazott szintaktikai rendszert (É. Kiss 1983, 1984). E rendszer szerint — mint ahogy a konfigurációs paraméterrel kapcsolatban korábban már szó volt róla —, a magyar nem teljesen szabad szórendű nyelv annak ellenére, hogy a mondatrészek esetfunkciója az esetvégződésekből világos. A magyar mondatoknak nem NP VP kiinduló szerkezet tulajdonítható, hanem topikra és fókuszra épülő mondat-szerkezet. Ez a következő módon ábrázolható:

- (4) [S T [S F [S V NEUT]]], ahol

T nem más, mint a topik, vagyis a mondat hangsúlytalan nominális és/vagy adverbialis kezdőszakasza, F, vagyis a fókusz a mondat közölte információnak a hallgató számára új elemet tartalmazza, s ez a mondat mind szemantikailag, mind fonológiailag leghangsúlyosabb szakasza. NEUT azon neutrális bővítésményeket jelöli, melyek szabadon felcserélhetők.

A dolgozatomban vizsgált mondatok kizáró hangsúlyozással értendők, ahol a topikot (kontrasztív topikot = T_c) kizáró hangsúlyozású fókusz követi:

- (5) Zsuzsa AZ ANGOLT szereti a legjobban. =
Ami Zsuzsát illeti, ő az angolt (és nem mást) szereti a legjobban.

1.4. Kérdéses lehet az, hogy miképpen rekonstruáljuk a törléseket tartalmazó tagmondatban a törölt összetevők sorrendjét. Választható kritérium lehet az, hogy törlés nélkül mely sorrend mellett grammatikus a mellérendelő mondat. Természetesen a kapott mondat nem lesz tökéletes, hiszen mivel az ellipsis az ismétlések elkerülése végett alkalmazott stilisztikai szabály, az explicit mondat mindenképpen furcsán fog hangozni. Mégis, két tendenciát figyelhetünk meg: (i) a törölt elemek sorrendje párhuzamos a másik tagmondatbeli, explicit összetevők sorrendjével (vö. (6a)), illetve (ii) feltételezhető egy topik/neutrális rész aszimmetria, azaz az első tagmondat topikja a második tagmondat neutrális részében ismétlődhet (vö. (6b)):

- (6) (a) [T_cGábor] [F LISZTRÓL] tartott [NEUT nekünk előadást],
[T_cPéter] pedig [FBACHRÓL] (tartott [NEUT nekünk előadást]).

- (b) [T_cJános [F szeret] [NEUT moziba járn]i], de nem
Marival (szeret [NEUT János moziba járn]i).

1.5. Dolgozatomban az ellipsis legfontosabb tulajdonságait fogom vizsgálni, a következő kérdéseket figyelembe véve:

- (i) a törlés főösszetevőt hagy-e hátra;
- (ii) működik-e beágyazott mondatokban;
- (iii) törölheti-e mellérendelő szerkezet egyik tagját úgy, hogy a törlés után is a teljes mellérendelő szerkezetet tudjuk értelmezni;
- (iv) korlátozott-e a törölt szakasz hossza;
- (v) törölhetők-e egymással össze nem függő részek;
- (vi) működik-e NP-be beágyazott mondatokban;
- (vii) befolyásolják-e a törlést a grammatikai funkciók;
- (viii) milyen feltételek mellett törölhető a topik, a fókusz, az ige, ill. a neutrális rész.

2. Az ismert törlés

2.1. Az ismert törlés csak úgy törölhet, ha a maradék főösszetevő, tehát teljes főnévi csoport lesz. Így teljes igei bővítmény része, pl. csak determináns, névutós főnév névutó nélkül vagy jelző nem maradhat :

- (7) *Károly három lánynak udvarolt,
János viszont csak két (lánynak udvarolt).
- (8) *A kutya az asztal alatt fekszik,
a macska pedig a szék (alatt fekszik).

2.2. Mellérendelő beágyazott mondatokban is törölhetünk azonos mondatszakaszokat :

- (9) Zuzsa azt mondta, hogy Péter focizni járt,
János pedig kézilabdázni (járt).

(10)–(11) viszont azt mutatja, ha két mellérendelő mondat mellérendelő főmondatba van beágyazva, akkor csak a magyar engedi meg az alacsonyabb szinten történő redukciót, az angol nem. A mellérendelő főmondatban tehát mindkét nyelvben törölhető az azonos rész :

- (10) (a) Zsuzsa azt mondta, hogy a bátyja volt beteg,
Mari pedig azt (mondta), hogy a nővére volt beteg.
(b) Susan said that her brother was ill
Zsuzsa mondta, hogy ő bátyja volt beteg
and Mary (said) that her sister was ill.
és Mari mondta hogy ő nővére

A beágyazott mondaton belüli ellipszis az angolban viszont helytelen mondatot eredményez :

- (11) (a) Zsuzsa azt mondta, hogy a bátyja volt beteg, Mari pedig azt mondta, hogy a nővére (volt beteg).
(b) *Susan said that her brother was ill
and Mary said that her sister (was ill).

2.3. Ha egy mellérendelő mondatpárban egy bővítményen belüli mellérendelés is található, annak csupán egyik elemét nem lehet törölni. (12–13) tehát olyan szempontból agrammatikus, hogy a törölt részek nem érthetők bele a mondatba :

- (12) *Zsuzsa angolul és franciául tanul,
Mari pedig németül (és franciául tanul).
- (13) Zsuzsa a Vasasban úszik és a Dózsában fut,
(a) *Mari pedig a Fradiban (úszik és fut).
(b) *Mari pedig a Fradiban (úszik és a Dózsában fut).

2.4. Elvileg tetszés szerinti hosszúságú szakasz törölhető :

- (14) Én már az idén szeretnék megtanulni síelni, bár tudom, hogy te csak
- (a) jövőre (szeretnél megtanulni síelni)
 - (b) jövőre szeretnél (megtanul síelni).
 - (c) jövőre szeretnél megtanulni (síelni).

2.5. Az angolban nem szomszédos részeket is törölhetünk, a magyarban viszont ez nem megengedett :

- (15) (a) Betsy believed Peter to be clever and
Betsy tartotta Pétert okosnak és
Barbara (believed) John (to be clever).
Barbara tartotta Johnt okosnak
„Betsy Pétert tartotta okosnak, Barbara pedig Johnt.”
- (b) *Horváth a Nemzeti Színházban játszotta Racine drámájában a főszerepet, Sipos pedig a Pesti Színházban (játsszotta) Corneille drámájában (a főszerepet).

Ez az egyik legszembetűnőbb különbség a két nyelv ismert törlés szabálya között. A jelenségre a magyar mondatok szórendje ad magyarázatot, melyet a (4)-ben megadott mondatszerkezet határoz meg ; erre a kérdésre a topik és a fókusz törlésével kapcsolatban még visszatérek.

2.6. Komplex NP-ben, vagyis főnévi csoportba beágyazott mondatban nem törölhetünk :

- (16) *János Évát vitte el arra a filmre, amit a Corvinban játszanak, Péter pedig Marit vitte el [NP arra a színdarabra], [S amit a Tháliában (játsszanak)].
- (17) ? Az elnök Amerikába utazott, és azt a hírt is közölték, hogy a külügyminiszter meg Kínába (utazott).

2.7. Megfigyelhetjük, hogy az ismert törlés a törölt elemek grammatikai funkcióitól függetlenül redukál. Ez ismét azt támasztja alá, hogy az ellipsis szabály a (4)-ben megadott mondatszerkezet szerint működik :

- (18) (a) Mari TEGNAP adta oda Péternek az ebédjét,
Zsuzsa pedig MA (adta oda Péternek az ebédjét).
- (b) Mari AZ EBÉDJÉT adta oda tegnap Péternek,
Zsuzsa viszont A VACSORÁJÁT (adta oda tegnap Péternek).
- (c) Jánosnak TEGNAP adta oda Mari az ebédjét,
Péternek viszont MA (adta oda Mari az ebédjét). (Stb.)

2.8. Vizsgáljuk meg végül, hogy hogyan törlődnek azonos mondatrészek, ha a topik, a fókusz, az ige vagy a neutrális bővítmények pozíciójában jelennek meg!

Ha a topik azonos, törlése kötelező; helyesebben mondva, nem jelenhet meg újból topik pozícióban, csak, az 1.4. (ii) tendenciának megfelelően a NEUT pozícióban, s valószínűleg itt is törlődik:

- (19) *_{[T_c Mari [T Péternek] [F AZ ALMÁT] adta oda,}
 _{[T_c Zsuzsa [T Péternek] meg [F A KÖRTÉT] (adta oda).}

Fókusz önmagában nem törölhető, azonosság esetén vagy újra ki kell tenni, vagy névmással helyettesíthető:

- (20) Mari mamája SÁRGABARACKOT tett el minden nyáron,
 (a) így Marinak A SÁRGABARACK lett a kedvenc gyümölcse.
 (b) így Marinak AZ lett a kedvenc gyümölcse.
 (c) *így Marinak (A SÁRGABARACK) lett a kedvenc gyümölcse.
- (21) Marinak ÉVA NÉNI lett a kedvenc tanára,
 (a) hiszen ÉVA NÉNI mosolygott rá a legtöbbet.
 (b) hiszen Ő mosolygott rá a legtöbbet,
 (c) *hiszen (ÉVA NÉNI) mosolygott rá a legtöbbet.

(A pronominalizációról l. Pléh—Radics 1976, É. Kiss 1983.)

Fókuszt csupán S-szel együtt lehet törölni abban az esetben, ha S'-t különböző módosítószók vezetik be, mint például a *szintén, is, nem, meg . . . is*. Ilyenkor tulajdonképpen S' : (F + S)-t törölünk:

- (22) (a) Zsuzsa [_FTAVALY] [_Sjárt Oxfordban], és
 Mari szintén ([_FTAVALY] [_Sjárt Oxfordban]).
 (b) Zsuzsa [_FTAVALY] [_Sjárt Oxfordban], Mari
 viszont nem ([_FTAVALY] [_Sjárt Oxfordban]).

Azonosság esetén S is törölhető:

- (23) Marinak A BICIKLIJÉT [_Slopták el tegnap a térről],
 Zsuzsának pedig A MOTORJÁT
 ([_Slopták el tegnap a térről]).

Itt kell megemlítenünk az ún. *sluicing* („zsilipelés”), valamint a *stripping* („hántolás”) szabályt. A *sluicing* szerint a kérdőszó zsilipet alkot, az utána következő egész mondatszakasz törlődik:

- (24) Valaki ellopta a kocsimat, de nem tudom,
 hogyan MIKOR ([_Slopta el valaki a kocsimat]).

A második szabály egy konstituenst kivéve mindent töröl a mondatból:

- (25) János szeret moziba járni, de NEM MARIVAL
 ([_Sszeret moziba járni János]).

Mind a sluicing, mind pedig a stripping az ismert törlés egy-egy speciális esetének tekinthető. Megfigyelhető, hogy a topik mindig azonos, tehát a törlése kötelező, így a kérdőszó, illetve az egyetlen megmaradt konstituens mindig a fókusz pozícióját tölti be. Az egyetlen konstituens fókuszba kerülése nemcsak a sluicing és stripping esetében igaz, vö. :

- (26) (a) *_[T_c Mari] _[F PÉTERNEK] adta oda az almát,
 _[T_c Zsuzsa] meg (_[F PÉTERNEK] adta oda az almát).
 (b) _[T Mari] _[F PÉTERNEK] adta oda az almát,
 meg _[F ZSUZSÁNAK] (adta oda az almát).

Ha a törlés után két konstituens marad, azoknak a topik és fókusz pozíciókba kell kerülniük :

- (27) (a) *_[T_c Mari] _[F PÉTERNEK] adta oda az almát,
 _[T_c Zsuzsa] pedig (_[F PÉTERNEK] adta oda) a körtét.
 (b) _[T_c Mari] _[F PÉTERNEK] adta oda az almát,
 _[T_c Zsuzsa] pedig _[F JÁNOSNAK] (adta oda az almát).

Mindebből következik a 2.5.-ben tett megállapítás is, miszerint a magyarban csak összefüggő részek törölhetők. Ugyanis a [T F V NEUT NEUT NEUT]

mondatszerkezet mellett megszakított törlés nem feltételezhető, hiszen törlés után bővítmények csak a logikai funkciót ellátó T, ill. F pozíciókban lehetnek ; F pedig csak \bar{V} + bővítményekkel együtt törölhető.

Ha csak egy konstituenst törölünk, akkor az az ige. (Az egyes szám harmadik személyű tárgy elmaradását nem ilyen törlésnek tekintem, hiszen arra a tárgyas ragozás utal.)

- (28) (a) Az egyik udvarlóm JEGYGYŰRŰT ígért, a másik
 meg egy egész HÁZAT (ígért).
 (b) Mari MA főzte meg az ebédet, én pedig
 HOLNAP fogom megenni (az ebédet).

Vö. :

- (c) *Az egyik udvarlója JEGYGYŰRŰT adott
 Marinak, a másik pedig már egy egész
 HÁZAT vett (Marinak).
 (d) *Apám AZ INTENZIV OSZTÁLYON kezelte a
 nagyszüleimet, anyám már csak OTTHON
 gyógyítgatta (a nagyszüleimet).

(Természetesen névmások beiktatásával (c–d) helyes mondat lesz.)

Az igekötős igék redukciós szabályának leírásához még további vizsgálódásra van szükség. Annyit most is tudunk, hogy az ige és az igekötői bővítmény között szorosabb kapcsolat van, mint az ige és egyéb bővítménye között. Az igekötőkkel kapcsolatos nehézséget az okozza, hogy — a hagyományos leíró nyelvtan megállapítása szerint — igekötőink egy része átmeneti kategóriát alkot az önálló szók, a pusztán összetételi előtagok és a szó eleji toldalékok között; másik része kettős szófajú: lehet önálló határozószó, de valamely igével állandó kapcsolatban igekötő is (MMNy. 1968). A szórendi okokból

elváló igekötőt önálló szónak is tekinthetjük, s ilyenkor ha az S-ben bővítésményként szerepel, az ige nem törölhető mellőle :

- (29) *Évának János AZ ALMÁT adta oda, nekem Péter pedig A KÖRTÉT (adta) ide.

Mi történik akkor, ha az igekötő a fókuszba kerül? Vizsgáljuk meg a következő mondatokat !

- (30) *János ELolvasta a levelet, Péter pedig FEL(olvasta a levelet).

- (31) János KIíratkozott, Péter pedig BE(íratkozott).

Bár (30)-ban érezzük az ellentétező hangsúlyozást, az igekötők mégsem egyértelműen ellentétes jelentésűek, hiszen az el befejezettséget jelöl, míg a fel igekötővel ebben a mondatban alkalmi jelentésárnyalatot fejezünk ki. (31) az ige törlése után is helyes, valószínűleg azért, mert ellentétes értelmű, ellentétes irányt jelölő igekötő került a fókuszba. A MMNy. (1968. 67) viszont olyan példát idéz Jókaitól, ahol az ige törlődik, pedig az igekötőhöz nem tapad az emfatikus mondatrészekre jellemző ellentétező – kizáró értelem :

- (32) ...kiugrott az öléből (ti. a megrémült macska), fel a Bábi fejére, onnan le a két, harcra induló amazon közé, végre ki ... a szabadba.

Ezekben az esetekben azonban inkább határozószóknak tekinthetjük az igekötőket, melyek a cselekvés irányát jelölik.

Az ismert törlés sajátságait összefoglalva az 1.5.-ben feltett kérdésekre a következőket válaszolhatjuk: mind az angolra, mind pedig a magyarra nézve igaz az, hogy

- (i) csak főszetevőket hagy hátra ;
- (ii) működik beágyazott mondatokban ;
- (iii) nem törölheti mellérendelő szerkezet egyik tagját úgy, hogy a teljes mellérendelő szerkezetet értelmezzük ;
- (iv) nincs korlátozva a törölt szakasz hossza ;
- (v) NP-be beágyazott mondatokban nem működik ;
- (vi) a törlést a grammatikai funkciók nem befolyásolják (kivéve azt a lehetőséget, amikor a tárgyaz ragozás a tárgy törlését megengedi).

A magyar mondatokban csak szomszédos részek törölhetők.

Vizsgáljuk meg az ígérő törlést a már ismert szempontok szerint :

3. Az ígérő törlés

3.1. Az ígérő törlés — az ismert törléssel ellentétben — megengedi, hogy a maradék ne főszetevő legyen :

- (33) Károly két (lánynak udvarol), János viszont három lánynak udvarol.

- (34) A kutya az asztal (alatt fekszik), a macska pedig a szék alatt fekszik.

3.2. Beágyazott mondatokban is törölhetünk :

- (35) Zsuzsa azt mondta, hogy Péter focizni (járt), János pedig kézilabdázni járt.

Ha a beágyazó mondat is mellérendelő, akkor csak a beágyazott mondatban redukálhatunk :

- (35) (a) Zsuzsa azt mondta, hogy a bátyja (volt beteg), Mari pedig azt állította, hogy a nővére volt beteg.
 (b) *Zsuzsa azt (mondta), hogy a bátyja volt beteg, Mari pedig azt mondta, hogy a nővére volt beteg.

3.3. A mellérendelő mondatpáron belüli mellérendelő szerkezet egy tagjának törlését az ígérő törlés sem engedi meg :

- (36) *A bátyám angolul (és franciául tanul), a nővérem pedig németül és franciául tanul.

3.4. Az angolban csak egy összetevőt, mégpedig a legutolsó összetevőt törölhetjük. A magyarban több konstituens is redukálódhat, a törölt szakasz hossza szintaktikailag nincs korlátozva :

- (37) *He tried to persuade (them that he was ő megpróbálta rávenni őket hogy neki volt right) but he couldn't convince them that igaza de ő nem tudta meggyőzni őket hogy he was right.
 „Megpróbálta elhíttetni, de nem tudta meggyőzni őket arról, hogy igaza van.”

- (38) Zsuzsa NÉGY
 (a) (hétig tanult angolul Oxfordban),
 (b) hétig (tanult angolul Oxfordban),
 ? (c) hétig tanult (angolul Oxfordban),
 ? (d) hétig tanult angolul (Oxfordban),
 Mari viszont HÁT hétig tanult angolul Oxfordban.

(38c—d) csak a több azonos konstituens ismétlődése miatt, stilisztikai szempontból lehet kérdőjeles, hiszen például (e—f) jó válasz arra a kérdésre, hogy jártak már a lányaid Oxfordban?

- (e) Zsuzsa négy hétig tanult, Mari meg hat hétig tanított angolul Oxfordban.

- (f) Zsuzsa négy hétig tanult angolul, Mari meg hat hétig tanított nyelvészetet Oxfordban.

3.5. Mivel az angolban csak egy konstituenst redukálhatunk, a megszakított törlés kérdése fel sem merül. A magyarral kapcsolatban viszont meg kell állapítanunk, hogy csak folyamatosan törölhetünk, és az ellipsisnek mindig a tagmondat utolsó eleménél kell kezdődnie:

(39) [S V NL₁ NL₂ NL_n]
 ←-----o

Vö. (38)-at és (40)-et:

- (40) (a) *Zsuzsa NÉGY (hétig) tanult (angolul) Oxfordban, Mari viszont HAT hétig tanult angolul Oxfordban.
 (b) *Zsuzsa NÉGY hétig tanult (angolul) Oxfordban, Mari viszont HAT hétig tanult angolul Oxfordban.

3.6. A főnévi csoportba beágyazott mondat (komplex NP) egyik nyelvben sem korlátozza a redukción:

- (41) Peter discussed the question of which Péter megvitatta a kérdést- birt. melyik film (we should see) and Mari discussed the filmet nekünk kell látni és Mari megvitatta a question of which play we kérdés birt. melyik színdarabot nekünk should see.
 kell látni
 „Péter azt vitatta meg, hogy melyik filmet, Mari pedig azt, hogy melyik színdarabot nézzük meg.”
- (42) Kovács kijelölte azokat a ládákat, amikben a sört (fogjuk szállítani), Lakatos pedig (kijelölte) azokat a dobozokat, amikben a bort fogjuk szállítani.

3.7. A grammatikai funkció az ígérő törlést sem befolyásolja:

- (43) (a) Mari TEGNAP (adta oda Péternek az ebédjét), Zsuzsa pedig MA adta oda Péternek az ebédjét.
 (b) Mari AZ EBÉDJÉT (adta oda tegnap Péternek), Zsuzsa viszont A VACSORÁJÁT adta oda tegnap Péternek. (stb.)

3.8. Már az eddig említett példák alapján is megállapítható, hogy az ígérő törlés S-re irányul, tehát sem topik, sem fókusz nem törölhető, ami egyértel-

műen következnek abból, hogy a szabály mindig a tagmondat vége felől kezd redukálni, s csak összefüggő részek törölhetők :

- (44) *_[T_c] Tegnap (Mari) [_F A TOLLÁT] adta oda Péternek,
 *_[T_c ma] [_T Mari] [_F A CERUZÁJÁT] adta oda Péternek.

A fókusz még módosítószó mellől sem törölhető :

- (45) *Péter szintén (A MÚLT HÉTEN nézte meg a
 filmet), és János A MÚLT HÉTEN nézte meg a filmet.

Ha csak az igét redukáljuk, a megmaradt bővítményeknek a topik és a fókusz pozíciókat kell elfoglalniuk :

- (46) (a) Zsuzsa ANGOLUL (tanul), Mari viszont
 FRANCIÁUL tanul.
 (b) *Zsuzsa (tanul) angolul, Mari tanul
 franciául.

Az igekötő az ígérő törlés esetében sem viselkedik egyértelműen :

- (47) (a) *Zsuzsa TEGNAP utazott (el Londonba),
 Mari viszont MA repült el Londonba.
 (b) Zsuzsa KI(szaladt), Mari meg BÉszaladt.

A sluicing és a stripping ugyanúgy működik, mint ahogy azt az ismert törléskor megfigyeltük (vö. (24, 25)) :

- (48) Nem tudom, hogy MIKOR (lopták el a kocsimat),
 de valamikor ellopták a kocsimat.
 (49) NEM MARIVAL (szeret moziba járni János) ugyan,
 de szeret moziba járni János.

Az ígérő törlés tehát mindkét vizsgált nyelvben

- (i) nem főösszetevőt is hagyhat maradékban ;
- (ii) működik beágyazott mondatokban ;
- (iii) mellérendelő szerkezet egyik tagját nem törölheti úgy, hogy a teljes szerkezetet értelmezzük ;
- (iv) működik NP-be beágyazott mondatokban ;
- (v) a törlést a grammatikai funkciók nem befolyásolják.

Míg azonban az angolban csak egy összetevőt hagyhatunk el, a magyarban többet is.

4. Összefoglalásul tekintsük át még egyszer az ellipsis legfontosabb tulajdonságait! Ezek közül a megfejthetőség követelménye, a főösszetevők, az NP-be beágyazott mondat és a mellérendelő szerkezettel összefüggő jellemzők valószínűleg univerzálisak :

(50)	Ismert	Törlés	Ígérő
	+	1. megfejthető	+
	+	2. folyamatos	+
	+	3. tetszőleges hosszúságú	+
	+	4. a maradék kötelezően fősszetevő	-
	+	5. a gramm. kategóriától független	+
	+	6. beágyazott mondatokban	+
	+	6'. beágyazó mondatban	-
	-	7. NP-be beágyazott mondatban	+
	-	8. koordinált mellérendelésben	-
	+	9. sluicing	+
	+	10. stripping	+
kötelező		11. azonos topik	-
módosítószóval		12. fókusz	-
F + S		13. V	NEUT bővítménnyel
NEUT bővítménnyel		14. NEUT	jobbról balra
V-vel kivéve			
E. sz. 3. sz. tárgy)			

KERKOVITS ANDREA

Irodalom

- É. KISS K. (1983), A magyar mondat szerkezet generatív leírása. Nyelvtudományi Értekezések 116.
- É. KISS K. (1984), Configurationality in Hungarian. In: Studies in Natural Language and Linguistic Theory. Reidel. Megjelenés alatt.
- É. KISS K. (1985), A generatív nyelvelmélet chomskyánus irányzata az 1980-as évek első felében. ÁNyT. Megjelenés alatt.
- KERKOVITS A. (1983), Törlésszabályok a mellérendelő mondatokban. Tanulmány a Strukturális mondattan c. projektum számára. Kézirat.
- NEIJT, A. (1979), Gapping. Forris, Dordrecht.
- PLÉH Cs. - RADICS K. (1976), Hiányos mondat, pronominalizáció és a szöveg. ÁNyT 11: 261-227.
- A Mai Magyar Nyelv. Szerk.: Rácz E. Tankönyvkiadó, Budapest 1968.

Ellipsis in Coordinated Sentences

by ANDREA KERKOVITS

It is a universal property that, in order to avoid repetition and to focus attention on new material, languages very often make use of anaphoric elements or elliptical constructions.

Ellipsis is understood here as a construction in which shared items are omitted so that they can be recovered since the quality and the connection of the remaining elements — by the help of inflection, word order etc. — preserve the place of the missing element.

In this paper, ellipsis in coordinated sentences is examined on the basis of generative theory. Thus it is supposed that giving different values to the parameters of Universal Grammar causes a sequence of differences in languages.

Hungarian can be considered partly configurational and partly non-configurational. Hungarian sentence structure marks constituents from a communicative point of view: its distinguished structural units function as topic and focus. This choice of the configurationality parameter can also explain the operation of the deletion rules in Hungarian.

It is shown that there are two types of deletion rules in Hungarian, namely Forward and Backward Reduction (cf. Neijt 1979), here called Known and Promising Deletion, respectively. In case of Forward Reduction the reduced conjunct follows the full conjunct, while in case of Backward Reduction the reduced conjunct precedes the full conjunct.

It turned out that Forward Reduction a, leaves major constituents, b, deletes in embedded domains, c, obeys the Coordinate Structure Constraint, d, obeys the Complex NP Constraint, e, can only delete contiguously, f, the length of the reduction is not restricted, g, the reduction is independent of the grammatical functions, h, it is independent of the grammatical functions and i, it is dependent on Topic, Focus, Verb and Neutral positions.

Backward Reduction differs from Forward Reduction in a, and d: it does not have to leave major constituents and disobeys the Complex NP Constraint. While Topic must be and Focus may be deleted forwards, they cannot be deleted backwards.

Most of these properties seem to be universal, d, f, g, i, and some other conditions on deletion (e.g. in embedded sentences) appear to be language specific.